

XFTAP 19.01.11

Ұ.М. Есенбекова¹, А.Ә. Маманқұл¹, А.А. Сыздықова¹, Б. Құтым²

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Астана

²Назарбаев Университеті, Қазақстан, Астана

E-mail: ultmudde@mail.ru, aktaral584@mail.ru, aidaamanqyzy@gmail.com, kutymbegin@mail.ru

Әлеуметтік коммуникация мен кибермәдениеттегі медиаконвергенция

Аңдатпа. Мақалада медиа-конвергенцияның әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениетті қалыптастырудағы рөлі зерттеледі. Медиа-конвергенцияның әртүрлі аспектілерін және оның қоғамдық қатынастардағы орнын, дәстүрлі мәдениетпен байланысын талқылау барысында ғылыми тұжырымдар жасалды. Зерттеу бұқаралық ақпарат құралдарының конвергенциясы адамдар мен медиа арасындағы өзара әрекеттестіктің айқындаушы факторына айналғанын растады.

Зерттеу барысында медиа-конвергенция кибер-мәдениеттің дамуына қаншалықты ықпал ететіні сарапталды. Адамдар өздерінің цифрлық қауымдастықтары мен топтарын құра отырып, әлеуметтік желілер, форумдар, блогтар және басқа да онлайн алаңдар арқылы өзара белсенді әрекеттеседі. Виртуалды кеңістікте олар білімдерімен, қызығушылықтары мен жаңа идеялармен бөліседі, осылайша, кибер-мәдениеттің заманауи үлгілерін жасайды. Авторлар осындай белсенді байланыстардың ықпалымен медиа-конвергенция ақпарат пен ойын-сауықтың қолжетімділігі мен қолайлылығын жақсартатынын көрсетеді.

Мақаланың қорытынды нәтижелерінде медиа-конвергенция әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениетті қалыптастыруда маңызды анықтаушы фактор екені дәлелденді. Конвергенция құбылысының адамдардың өзара қарым-қатынасына және жалпы ақпараттық қоғамның даму траекториясына ықпалы бағаланды.

Жұмыстың қорытынды тұжырымында бұқаралық коммуникация құралдарындағы конвергенттік үрдістерді зерттеу – мемлекет пен қоғамның дамуындағы процестерді болжауға, әлеуметтік коммуникация мен виртуалды мәдениетті қоғамға пайдалы арнаға бұруға арналған стратегияларды әзірлеуге көмектесетіні анықталды.

Түйін сөздер: медиа, дәстүрлі медиа, конвергенция, әлеуметтік коммуникация, кибер-мәдениет, медиа-контент

Бұл зерттеу мақаласы ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің ғылыми гранты есебінен қаржыландырылды (грант № AP19677579).

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2023-144-3-87-102>

Кіріспе. Әлеуметтік коммуникацияның заманауи үрдістері бұқаралық коммуникация құралдарының интернет арқылы виртуалды жүйеге бірігуінде айрықша маңызға ие болуда. Ғаламдық желінің дамуы қазірдің өзінде әлеуметтік тұрғыда белсенді

адамдар мен әлеуметтік топтардың мемлекет пен қоғамның саяси-экономикалық өміріндегі ықпалды күшке айналуына әсер етуде. Қоғамдық пікір қалыптастыру тетіктері жаңарып, трансформациялық үрдістер бұл салада да айқын көріне бастады. Бұның бәрі ақпарат тарату жылдамдығының өсуі мен әлемнің кез-келген нүктесіне жаңалықты бірнеше секундта жеткізетін құралдардың технологиялық серпілісімен байланысты екені белгілі.

Ғаламдық интернет желісі адам өмірінде өзіндік миссиясын атқаруға жұмылдырылған. Интернеттің дамуы біздің түсінігіміздегі дәстүрлі бұқаралық коммуникация құралдарының функцияларының басым бағыттарына да өзгерістер енгізді. Дәстүрлі медиалардың атқаратын функцияларының алғашқы үштігі ақпараттық, әлеуметтік-мәдени, ағартушылық болса, цифрлық медиалар үшін бұл реттік орындар өзгерген. Цифрлық медиада коммуникативтік функция басымдыққа ие болған. Ақпарат тарату, әлеуметтік-мәдени мен ағартушылық функциялары коммуникативтік қызметтің құрамында орналасып, басым функцияның ішіне кіріп кеткен. Коммуникативтік функцияның басты ерекшелігі – цифрлық технологиялардың көмегімен аудитория ақпаратты таратушы медианың редакциясымен, контент жасаушы автормен кері байланысқа шығып, пікір алмасады. Өзінің талабын айтып жеткізе алады. Осылайша, редакциялық саясатқа өзгерістер енгізілуіне, болашақтағы материалдардың тақырыптары мен мазмұнының өзгеруіне себепкер болады. Медиа редакциялар да осындай аудиториямен тығыз әрі пайдалы байланыс орнатуға мүдделі. Нарықтағы жойқын бәсеке мен аудитория үшін күрес редакцияны конвергенттік тәсілдермен жұмыс істеуге мәжбүрлеуде, осындай формалардың тиімді екенін дәлелдеуде.

Жақын болашақта медиа-конвергенцияның виртуалды және толықтырылған шынайылық, жасанды интеллект және заттардың интернеті сияқты жаңа технологиялардың жетілуімен бірге дамитынын болжауға болады. Осы технологиялық үрдістерді және олардың медиамен өзара әрекеттесуін зерттеу әлеуметтік коммуникациялар мен кибер-мәдениеттегі болашақ өзгерістерді анықтауда да маңызды рөл атқармақшы.

Жалпы зерттеу мақаласы медиа-конвергенцияның әлеуметтік коммуникациядағы және кибер-мәдениеттегі маңызды рөлін көрсетумен қатар, бұл құбылысты қоғамның әртүрлі салаларындағы коммуникациялық процестерді тереңірек талдауға, болжамдар жасауға арналған қадам деп ойлаймыз.

Библиографиялық шолу. Зерттеу мақаласын дайындау барысында медиа-конвергенцияның әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениеттің қалыптасуында атқаратын шешуші рөлін айшықтайтын соңғы жылдары шыққан ғылыми басылымдар таңдап алынды. Таңдалған ғылыми еңбектерде медиа-конвергенцияның ықпал ету аспектілерін зерттеуге, оларды теориялық негіздеуге, сыни талдауға және әлеуметтік, мәдени салдарын анықтауға көңіл бөлінді.

Бұл проблемалар Кристиан Фукстің «Әлеуметтік медиа: сыни кіріспе» еңбегінде жақсы талданған. Ғалым әлеуметтік медианың қоғамға және медиа индустрияға әсерін, соның ішінде құпиялылық, бақылау және әлеуметтік медианың саясаттағы рөлі сияқты тақырыптарды қарастырған. Кристиан Фукс – Ұлыбританияның Вестминстер университетінің Коммуникация және медиа зерттеу институтының профессоры және директоры. Ағылшын профессоры өз еңбегінде әлеуметтік желілердің ең толық және кең ауқымды сипаттарын талдаған. Онда тек әлеуметтік медиа ғана емес, сонымен қатар сыни теория және оның бүгінгі цифрлық мәдени қатынастарға ықпалы зерттелген. Цифрлық мәдениеттің адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналуы маңызды әлеуметтік құбылыс ретінде қаралған. Егер осыған дейін жаңа медиа әкелген өзгерістерге философиялық көзқарас жетіспей келсе, Кристиан Фукстің «Әлеуметтік медиа: сыни кіріспе» монографиясы бұл бағыттағы жаңа көзқарастың кіріспесі деп қабылдауға болады.

Автордың ізденушілік қабілетін академиялық туындыларға арнауы қазіргі заманғы медиа тенденцияларды, өзекті және маңызды тақырыптарды көпшілік аудиторияның тиянақты ұғынуына мүмкіндік берді. Ғалымдар, білім алушылар мен басқа да оқырмандар

билік пен әлеуметтік әділеттілік формаласының шешімдерін осы зерттеу еңбегінен тауып қана қоймай, жаңа әлемді қайта түсінуге және жаңа медианы басқаша көзқараспен қабылдауға жол ашады [1].

«Мәдениет пен қоғамды медиациялау» атты Стив Хярвардтың еңбегінде де қазіргі әлеуметтік байланыстар мен виртуалды мәдениеттің өрістеп дамуы жүйелі зерттелген. Мәдениет пен қоғамның әртүрлі аспектілеріне бұқаралық коммуникация құралдарының ықпалының күшеюіне назар аударған автор, медиатизация тұжырымдамасын талқылайды. Хярвард медиа-технологиялар күнделікті өмірімізге әсер етіп, әлеуметтік құрылымдарды өзгертетін әлеуметтік тәжірибелерді, құндылықтар мен институттарды қалай қалыптастыратынын зерттеген. Ғалымның жұмысы медиа мен қоғам арасындағы өзара әрекеттестік туралы түсінік беру арқылы медиатизацияның теориялық негізін жасауға ықпал етеді. Ол медиа конвергенцияның кеңірек салдарын және оның әлеуметтік коммуникация, кибер-мәдениетке әсерін түсіну үшін құнды пікірлер айтқан [2].

Ник Кулдри мен Андреас Хепп екеуінің «Шындықтың аралық құрылымы» атты біріккен еңбегінде медиа мен қоғам арасындағы қарым-қатынас туралы сыни ойлар ұсынылады, бұқаралық коммуникация құралдарының әлеуметтік процестермен, қоғамдық институттармен қалай ықпалдасуы зерттеледі. Бұл еңбектің ғылыми өзектілігін медиа зерттеулер мен әлеуметтік теория арасындағы алшақтықты ашумен, медиа конвергенция мен оның әлеуметтік коммуникация, кибермәдениетке әсерін түсінуге көмектесетін пәнаралық тәсілдерді ұсынуымен түсіндіруге болады. Ғылыми еңбек медиа-конвергенция туралы ғылыми дискурсқа ықпал ететін әртүрлі тұжырымдамалар мен теориялық негіздер ұсынады. Екі зерттеушінің тұжырымдары медиа конвергенция құбылысы, әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениет туралы теориялық негізді, эмпирикалық талдауды және сыни түсінуді қалыптастыруда құнды үлес деп саналады [3].

«Үлкен деректерге арналған сыни сұрақтар: мәдени, технологиялық және ғылыми құбылыстың арандатулары» атты Дана Бойд пен Кейт Кроуфордтың мақаласы мәдени, технологиялық және ғылыми феноменді біріктіріп талдайды. Мақала үлкен деректердің қоғам, мәдениет және ғылым үшін маңызды салдарын зерттейді. Үлкен деректермен жұмыс істеудегі қиындықтар мен мүмкіндіктерге назар аудара отырып, деректерді жинау, талдау және пайдаланудың әлеуметтік, этикалық және саяси аспектілерін талдайды.

Медиа-конвергенция мен кибер-мәдениет контекстіндегі үлкен деректердің әсерін түсінуге болатын сыни көзқарастар деректерді иелену, құпиялылық, алгоритмдік бұрмалану және үлкен деректерді өңдеуге байланысты маңызды сұрақтар да мақалада қамтылған. Бұл зерттеу жұмысы үлкен деректерге негізделген технологиялардың әлеуметтік салдары туралы болашақ зерттеулерге көмегін тигізері анық [4].

Мақаланы дайындау кезеңінде жаңа технологиялар мен әлеуметтік медиа платформалардың қызметіндегі маңызды аспектілер қарастырылған, медиа-конвергенция, әлеуметтік коммуникацияның, кибер-мәдениеттің сипаттары мен ықпалы туралы зерттеулер қамтылған ғылыми еңбектер таңдап алынды. Таңдалған ғылыми еңбектер мақала тақырыбын ашуға, авторларға жаңа құбылыстармен байланысты туындаған күрделі проблемаларды зерттеуге көмектесті. Бұл еңбектер бұқаралық коммуникация құралдарының, әлеуметтік коммуникацияның және кибер-мәдениеттің ғылыми тұжырымдарын жасауға көмектесіп, осы тақырыптарды зерттеуге мүдделі зерттеушілер үшін маңызды ресурстарға айналған.

Зерттеу әдістері. Мақаланы дайындау барысында медиа-конвергенция, әлеуметтік коммуникация мен кибермәдениет тақырыбындағы ғылыми әдебиеттерге, академиялық мақалалар мен кітаптарға шолулар жасалды. Зерттеулерде медиа-конвергенция үрдістеріндегі тенденциялар анықталып, ғылыми тұжырымдар анықталды. 2000-жылдардың басында басталған технологиялық серпілістің медианың конвергенциясына, әлеуметтік коммуникация мен кибермәдениетті қалыптастыруға ықпалы мен әсерін бағалау, адамдардың ақпаратты қабылдаудағы мінез-құлқын өлшеу және виртуалды мәдениеттің сипаттарын жинақтау үшін case studies тәсілі қолданылды.

Бұл әдістің көмегімен интернеттегі медиа платформалардың байланыс үлгілеріне әсері немесе белгілі бір салалардағы дәстүрлі және цифрлық медианың конвергенциясын жан-жақты зерттелді.

Белгілі америкалық профессор Мануэль Кастельстің «Желілік қоғамның пайда болуы», Амстердам университетінің медиа зерттеулер мектебінің профессоры Марк Деуздың «Медиа өмірі» және Кристиан Фукстің «Әлеуметтік медиа: сыни кіріспе» атты монографияларында жасалған болжамдарды бүгінге медиа трансформациялармен салыстырып талдау үшін бенчмаркинг әдісі пайдаланылды.

Мазмұнды талдау әдісінің көмегімен негізгі тақырыптарды, тұжырымдамаларды, фактілерді, дәлелдерді талдауға көңіл бөлінді. Жаңалықтар, мақалалар, әлеуметтік желілердегі жазбалар немесе онлайн талқылаулар сияқты медиа контенттер талданды. Бұл талдау сапалық және тұжырымдық сипаттарды салыстыру арқылы жүргізілді.

Дана Бойд пен Кейт Кроуфордтың «Үлкен деректерге арналған сыни сұрақтар: мәдени, технологиялық және ғылыми құбылыстың арандатулары» мен голландиялық профессор Йоханна ван Дейк «Мәдени өндірісті платформалау» атты мақалаларды компоративизм қағидаларына сүйеніп сараптау үшін құрылымдық-функционалдық талдау әдісі қолданылды.

Желілік анализ медиа-конвергенцияда қоғам мен билік, адамдар мен саяси күштер, медиа платформалар арасындағы қарым-қатынастарды зерттеуде жақсы көмектесті. Бұл тәсіл арқылы ақпараттық ағындардың әсер ету динамикасы мен әлеуметтік құрылымдар арасындағы коммуникацияда туындаған жаңа мәдени үлгілер сарапталды. Осындай мұқият таңдалған ғылыми әдістердің көмегімен зерттеу жұмысында сапалы әрі объективті тұжырымдар жасалды деп ойлаймыз.

Нәтижелерменталқылау. Медиа-конвергенция тек технологиялық қана емес, сонымен бірге, жан-жақты зерттеулер мен талдауларды қажет ететін жаңа әлеуметтік-мәдени құбылыс. Оны зерттеу үшін әртүрлі теориялық тұжырымдамаларды, методологиялар мен тәжірибелерді ескере отырып, медиа сараптауларды пәнаралық тәсілдерді қолдану қажет. Сондай-ақ медиа коммуникацияның барлық қатысушыларының жеке және кәсіби дамуы үшін медиа-конвергенция мүмкіндіктерін саналы және жауапкершілікпен пайдалана алатындай сыни ойлау мен медиа сауаттылықты дамыту да күн тәртібіндегі өзекті мәселе.

Медиа-конвергенцияны контентті тарату процесінде дәстүрлі және жаңа медиа платформалар бірдей қолданады. Бұқаралық коммуникацияның конвергенциясын медиа хабарламаның әмбебаптығы, қолжетімділігі және интерактивтілігі қамтамасыз ететін цифрлық технологиялардың нәтижесі деп те қарастыруға болады.

Конвергенттік коммуникацияның белсенді қолданысы мен тиімділігін YouTube видеохостингіндегі бұқаралық коммуникация құралдары мен жеке контент жасаушылардың каналдарынан байқаймыз. YouTube-те кез-келген адам тікелей эфирде отырған жүргізушіге сұрақ қояды, түсінбеген жерін нақтылайды. Осының бәрі нақты уақыт, онлайн режимде жүріп жатады. Аудиторияның сұранысының өсуі осындай платформалардың саны мен сапасының жақсаруына да түрткі болуда.

Жаңа медиаларда әлеуметтік коммуникацияның тағы бір ерекшелігі айқын біліне бастады. Әлеуметтік коммуникация ендігі жерде географиялық жағынан да, тәулік мезгіліне де шектелмей әлемдік аудиториямен еркін байланысқа түсе алады. Ойымыз дәлелді болуы үшін екі кейсті қарастырайық.

2021 жылдың 23-сәуірінде қазақ журналистикасы мен Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің тарихында тұңғыш рет Оңтүстік Калифорния университетімен бірлескен конференция өткізілді. Мақала авторының бастамасымен өткен конференцияға Оңтүстік Калифорния университетінің (University of Southern California) Коммуникация және журналистика бойынша Анненберг мектебінің проректор профессоры Генри Дженкинс қатысты.

Әлемдік рейтингте 120 орында тұрған University of Southern California Американың беделді университеті. Лос Анджелесте орналасқан университет коммуникация мен медиа

зерттеулер бойынша Америкада ең атақты және ең үздік оқу орны. Университеттің Анненберг мектебі бүкіл әлем танитын ғылыми орталық.

Астана уақыты бойынша таңғы сағат 9.00-де басталған конференцияға әлемге аты танылған атақты америкалық профессор Дженкинс Джорджия штатынан Атлантадағы үйінен қосылды. Астана мен Атлантаның уақыт айырмашылығы 10 сағат болғандықтан, Дженкинс мырза қазақ әріптестерімен байланысқа түнгі сағат 23.00-де шықты. Өте мазмұнды өткен конференцияға шақырылғанына бірнеше рет алғыс айтқан америкалық профессор қазақ ғалымдарының зерттеулерінің жоғары деңгейін айтып, білім алушы магистранттар мен докторанттардың жаңашылдығына таң қалды. Конференцияның нәтижелі өтуіне 5000 шақырым қашықтық, тілдік өзгешелік, тәуліктің әртүрлі мезгілде болуы кедергі бола алған жоқ.

Екінші кейс Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің 25-жылдық мерейтойынан 21-маусым күні ұйымдастырылған онлайн трансляция туралы. Осы күні университетте өткен іс-шараларды мерейтой қонақтарынан басқа мыңдаған адам YouTube каналындағы онлайн трансляция арқылы тамашалай алды. Мақаланың бірінші авторы мерекелік шараларды YouTube платформасында тікелей эфирде көрсету сценарийін дайындап, онлайн трансляцияны жасаған шығармашылық және техникалық топқа жетекшілік етті. Кәсіби тележурналистің жетекшілігімен журналистер командасы сол күнгі университет мерейтойының атмосферасын, ғажайып эмоционалдық толғаныстары мен көңіл-күйін YouTube аудиториясына сыйлады. Бұл команда 6 сағат 30 минут тікелей эфирде ұсынған трансляцияны көрушілер саны 6000 асқан.

Онлайн трансляция ЕҰУ-дің профессорлары тәрбиелеген болашақ журналистердің кәсіби біліктілігін, теориялық және практикалық білімдерінің жоғары деңгейін көрсетті. Бұндай ұзақ тікелей эфирді өткізуге отандық телеарналардың өзі де жүрексінетіні де шындық.

Еуразия Ұлттық университетінде ұйымдастырылған онлайн трансляция отандық университеттердің тарихында тұңғыш рет болғанын да мақтан етуге болады. Еуразия Ұлттық университеті медиа мен журналист мамандарын дайындауда өзінің үздік екенін кезекті рет дәлелдей алды. Екінші кейстен де кез-келген оқиғаны әлемдік аудиторияға тарату мүмкіндіктері мол екенін, оқиғаға қызығушылық танытқан адамдардың сұраныстарына лайықты жауап беруге болатынын көре аламыз. Бұқаралық медиа арқылы орнатылатын әлеуметтік коммуникациялардың шекараларға бағынбайтын (трансшекаралық) сипатының дәлелі де осы кейстерден анық байқалады.

Трансшекаралық сипаттан басқа коммуникациялық процестің иерархиялық сатылары да өзгерістерге ұшыраған. Интернет кеңістікке бейімделген медиалар өзара әлеуметтік коммуникациялар біржақты модельден көпжақты үлгіге ауысады: медиа – жеке тұлға; медиа – әлеуметтік топтар; жеке тұлға – жеке тұлға; әлеуметтік топтар – әлеуметтік топтар. Орнаған модельдердің жүйелі, тиімді жұмыс істеуі түрлі субъектілердің арасындағы байланыстардың интерактивті болуына да тәуелді. Интерактивті формалар медианың редакциясы мен аудиторияның арасындағы байланысты ғана білдірмейді. Бүгінгі аудитория үшін медиа өнімдерге түсініктеме алу, пікір қалдыру, баға беру кедергісіз, жеңіл болуы өте маңызды. Адамдар бұл мүмкіндіктерді ашық және жария түрде немесе анонимді түрде қолдануға құқылы. Осы норма адамдардың фундаменталды құқықтарының ажырамас бөлігі ретінде Еуропа Кеңесінің 2003 жылғы Интернеттегі коммуникация еркіндігі туралы қарарымен бекітілген. Екінші жағынан, анонимдіктің зиянды жақтары да бар. Анонимді байланыс жасау интернеттегі қарым-қатынастың сапасын төмендетіп, адамдардың өз істері мен сөздеріне жауапсыздықпен қарауына, қорқыту, басқаларға доңайбат көрсетуіне соқтықтырады [5].

Жаңа медиа ортаның осындай жағымсыз тұстарынан басқа ақпараттық өнімдердің мазмұны мен сапасына ықпал ететін кемшіліктерін де атап көрсеткен дұрыс. Контенттің цифрлық формасынан туындайтын салдарларды былайша жүйелеуге болады:

– әлеуметтік медиа мен әлеуметтік желілердегі жазу стилі қатты өзгерістерге ұшырады. Сөйлеу мен жазу мәдениетіне нұқсан келді. Мазмұндық қана емес орфографиялық, грамматикалық өрескел қателерге көпшіліктің көзі үйрене бастады. Сауатсыз мәтіндерді қарапайым адамдардың аккаунтарынан емес, танымал тұлғалардың жазбаларынан да кездестіруге болады. Жазу мәдениетін жоғалтып алдық. Беделді қазақ басылымдарының ресми сайттары мен интернет ресурстарда жарияланған мақалаларды мысал ретінде келтіруге болады: «Әлеуметтік желідегі сауатсыздық» (<https://aikyn.kz/3878/1983-aeleumettik-geli>); «Әкімдердің офлайннан онлайнға ұмтылысы» (<https://turkystan.kz/article/78976-kimderdi-oflaynнан-onlayn-a-mtylysy>); «Баспасөз – ұлттың үні, рухтың жыры» (<https://qazaqadebieti.kz/28984/baspas-z-ltty-ni-ruhty-zhyry>); «Инстаграмда қате жазатын жұлдыздар кімдер?» (<https://stan.kz/instagramda-kate-zhazatyn-zhuldyzdar-k/>);

– ақпараттың көптігі оның сапасына да кесірін тигізіп, тұтынушыны абдыратып, қиын жағдайға душар етті. Ол өзіне қандай ақпарат қажет, қайсысы қажетсіз екенін ажырата алмайтын халге жетті. Ақпараттың дұрыстығына, шындығына көз жеткізу проблемасы да үдей түсті. Медиа каналдарға деген сенім төмендеді.

– адамдар ақпараттық қысымның ортасында қалды. Оған нақты өмір мен виртуалды шындықтың шекараларын ажырату қиынға түсуде. Бұл қоғам үшін де, жеке тұлға үшін де айтарлықтай стресс екенін түсіну қажет.

Жаңа дәуірдің технологиялық әлеуетінің өсуімен қатар адамзаттың алдынан тосатын қиындықтар да осындай. Әрине, кәсіби журналистика мен әуесқойлар арасындағы айырмашылықтар біртіндеп жойылып келетінін жоққа шығара алмаймыз. Мультимедиа мен гипермәтіндік формаларды, бояулары қанық дизайнмен өрнектелген контентті цифрлық технологиялармен жасаудың тегін болуы шығармашылық өрісті кеңейтті. Цифрлық құралдарды кәсібилер де, блогерлер мен әуесқой журналистер де бірдей қолданатын дәрежеге жетті. Ал, адамзат баласына пайдасы да, зияны да қатар жүретін технологиялық дәуірдің заңдылықтарын дұрыс қабылдап, қауіптердің алдын алатын тетіктерді анықтап, қолдану мәселесі жақын болашақта өзекті болмақшы.

Медиа ортада жылдам өзгерістерге ұшыраған тұста оның өнімдерін қолданатын аудиторияның трансформациялық процестерден тыс қалуы мүмкін емес. Тұтынушы өзгерді, ол енді тек тұтынушы ғана емес тұтастай медиа процестердің эпицентрін анықтайтын күшке айналды. Элвин Тоффлердің сөзімен айтсақ, «просьюмер» деген сипатқа ие болды. Ағылшынның өндіруші және тұтынушы (prosumer = producer + consumer) деген екі сөзінен құралған ұғымның мағынасы мен мәні кеңейді. Бұқаралық медиада просьюмерлердің мазмұны мен мағынасы ұлғайып, функциялары мен рөлі күшеюде. Өйткені, интернеттегі медиа құралдарға баға берілген олардың аудиториясының көлемі мен сапасы бірінші кезекте есепке алынады. Медиа қызметінің, ұсынатын өнімдерінің монетизациясы да осы мақсатты аудиторияға, оның санына байланысты тағайындалады.

Просьюмерлер медиа үшін тек тұтынушы ғана емес, медиа құралды насихаттайтын, өнімдерін басқа әлеуметтік топтарға, аудиторияларға тарататын белсенді құрал деп қабылданады. Оқиға болған жерден жедел хабар тарату, инсайдерлік ақпаратты жариялау да user-generated контент жасаушылардың құзырына жиі шығарылатын қызметтер. Яғни, олар әлеуметтік-ағартушылық және креативті функцияларды да орындауға қауқарлы.

Просьюмерлердің атқаратын тағы бір маңызды қызметі медиа сыншылық. Егер бұрынғы дәстүрлі бұқаралық медиаларда әдеби сыншылар, телевизия сыншылары элитарлық топ, кәсіби шебер мамандар болса, интернет басылымдарда сыншылардың рөлін әрбір оқырман мен көрермен орындайды.

Америкалық, канадалық және батыс еуропалық кеңістікте бұл үрдіс ерекше байқалады. Ол кеңістіктерде ақпараттық-сараптамалық контенттің басым бөлігін жасауға просьюмерлер де белсенді қатысады. Сондықтан да, user-generated контентті жасаушылар 3 бірдей рөлді қатар орындауға жұмылдырылған: контент жасаушы, сыни рецензия беруші және тұтынушы.

Жоғарыда айтылған ойлардан, жаңа медиа мен интернет басылымдар қазіргі қоғамдық өмірдің ажырамас бөлшегіне айналып, әлеуметтік ықпалдасу жүйесін жетілдіруге, медиаландшафты өзгертуге қызмет етуде деген тұжырым жасаймыз. Бұқаралық коммуникация құралдары жеке тұлғаның әлеуметтенуіне, эмоционалдық күйіне, іс-әрекеттері мен шешім қабылдауына зор ықпал ететіні белгілі. Болашақтағы технологиялар адам мен компьютер, адам мен машина арасындағы қатынастарды тереңдете отырып, әлеуметтік коммуникацияларды компьютерлік технологиялар мен адамның гибридин күн тәртібіне қосады деген болжамның дұрыстығы байқалып келе жатыр. Осыны ескеріп, жаңа медианың феноменін бағалау үшін де оның потенциалы мен болашақ даму траекториясын дұрыс анықтап алған дұрыс.

Медиа-конвергенция ұғымының дефинициялық негізін көптеген медиа зерттеуші ғалымдардың еңбектерінен кездестіреміз. Маршалл Маклюэннен басталған ғылыми еңбектер тізбегін жалғаған америкалық ғалымдар Генри Дженкинс, Тимм О'Райли, Мануэль Кастельстің еңбектерінде ақпараттық қоғам мен медиа-конвергенция үрдістерін зерттеу технологиялық детерменизмге сүйеніп, түрлі салалардың арасындағы кедергілер тегістеліп, шекаралар сырылады деген тұжырым түйінделген.

Оңтүстік Калифорния университетінің Анненберг мектебінің провост профессоры Генри Дженкинстің 2006 жылы жазылған «Конвергенция мәдениеті: ескі мен жаңа медианың соқтығысуы» атты монографиясында дәстүрлі және цифрлық медиа түйісетін медиа конвергенция құбылысын зерттейді. Америкалық профессор медиа конвергенция қоғамға, мәдениетке және адамдар арасындағы қатынас тәжірибесіне қалай әсер ететінін зерттеген. Ғылыми еңбекте аудиторияны, жанкүйерлер қауымдастығын қызықтырудың, контент өндірушілер мен тұтынушы арасындағы шекараларды жоюдың маңыздылығына баса назар аударылған. Кітапта конвергенция мәдениеті, медиа аралық ықпалдастық пен оның қазіргі қоғамдар үшін салдары туралы іргелі теориялық тұжырымдар жасалған. Бұл еңбек цифрлық коммуникация саласын зерттеуші ғалымдар арасында қазіргі медиа кеңістікте болып жатқан процестер, трансмедиялық баяндау технологиясы және технологиялардың трансформациялау күші туралы біртұтас ұғымдар қалыптастыруға үлес қосты [6].

Дженкинстің тұжырымдарымен үндесетін ойларды Мануэль Кастельстің «Желілік қоғамның пайда болуы» атты монографиясында кездестіреміз. Атақты профессор бұл еңбегінде желілік дәуірдің әлеуметтік, экономикалық және мәдени өлшемдерін зерттеу арқылы желілік қоғамның дамуын талдайды. Кастельс коммуникациялық технологиялар, соның ішінде интернет әлеуметтік қатынастарды, билік құрылымдарын және қоғамды ұйымдастыруды қалай өзгерткенін зерттеген. Бұл ғылыми еңбек желілік қоғамның дамуы мен медиа, коммуникацияны зерттеу саласындағы әлемдік қауымдастыққа танымал жұмыс. Ғалым қазіргі қоғамды қалыптастырудағы медиа-конвергенция мен желілік коммуникациялардың рөлін жан-жақты талдауды ұсынады. Кастельстің теориялары бұқаралық коммуникация құралдары, әлеуметтік коммуникациялар және кибер-мәдениетпен байланысты зерттеулерде кеңінен қолданылады [7].

Екі америкалық ғалымның медиа-конвергенцияға көзқарастарын Амстердам университетінің медиа зерттеулер мектебінің профессоры Марк Деуз дамытқан. Оның «Медиа өмірі» еңбегінде медиа-конвергенция мен кибер-мәдениет контекстіндегі адамдардың өмірлік тәжірибесі туралы пайдалы түсініктер беріледі. Ол бұқаралық коммуникация құралдарының өзара әрекеттесуінің жеке, әлеуметтік және мәдени аспектілерін сараптап, БКҚ күнделікті өмірде адам мен қоғамға қалай ықпал ететінін түсіндіреді. Монографияда бұқаралық коммуникация құралдарының адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналғанына назар аударыла отырып, медианың қызметінің, функциясының тұжырымдамасы айқындалған. Деуз БКҚ-мен жұмыс істеу, бірегейлікті қалыптастыру және ақпаратқа қаныққан әлемде өмір сүрудің қиындықтары сияқты мәселелерді талқылай отырып, оларды БКҚ, технология және қоғам арасындағы динамикалық қарым-қатынастармен байланыстырады [8].

Соня Ливингстон мен Питер Ланттың «Аралық болашақ: ХХІ ғасырдағы коммуникация, медиа және қоғам» атты зерттеу кітабында да цифрлық дәуірдегі коммуникациялар мен медианың болашағы жақсы қамтылған. Ғылыми еңбек цифрлық технологиялардың жаһандану мен медиа-конвергенцияның қоғамға, коммуникация әдістері мен мәдени сәйкестіктерге әсерін талдайды. Ливингстон мен Лунт медиа-конвергенция мен кибер-мәдениеттің болашағына қатысты өзіндік көзқарастар ұсынады. Жаңа дәуірдің тенденциялары мен қиындықтарына назар аударып, коммуникациядағы, медиа индустриядағы және болашақта қалыптасатын мәдени тәжірибелердегі ерекшеліктер туралы танымды тұжырымдар береді [9].

Бұдан басқа да көптеген ғылыми зерттеулерде медиа-конвергенция технологиялық қана емес, әлеуметтік-мәдени трансформацияларда да бастаушы фактор екендігі дәлелденеді. Қазақ журналистика ғылымында конвергенция ұғымын әралуан коммуникация құралдарының (телевизия, радио мен газет-журналдар), интернет технологияның жақындасуы мен ықпалдасуы, бірігуі деген мағынада қолданылып жүр. Дегенмен, медиа саланың конвергенциясын көпөлшемді үрдіс түрінде қарастырған жөн. Шетелдік ғылыми қауымдастық дәл осы тәсілді қолданып, конвергенция феноменін басқа деңгейде жан-жақты, терең талдауды қолдайды. Өйткені, сапалы ақпараттық қоғам құруға ден қойған елдерде медиа-конвергенцияның атқаратын қызметіне үлкен мән беріледі.

Бұқаралық коммуникация құралдарының конвергенциясы бизнес, саясат және білім саласына, маркетинг пен жарнама тарату модельдеріне кең мүмкіндіктер ашады. Қызмет көрсететін, өндіруші компаниялар медиа платформалар арқылы миллиардтаған аудиторияға қол жеткізеді және өзара әрекеттесе қимылдайды. Саясатта медиа-конвергенция онлайн науқандардың ауқымын өсіреді әрі азаматтардың саяси процеске белсенді қатысуын ынталандырады. Білім беруде білім мен оқуға қол жеткізудің, білім беру тәжірибесін байытудың, ұстаздар мен білім алушы арасындағы байланысты жақсартудың жаңа тәсілдерін ұсынады.

Медиа-конвергенция құбылысын зерттеулер әлі де жалғаса береді және әлеуметтік медианың қоғамдық пікірге әсері, медиа науқандардың тиімділігі және тұтынушылардың мінез-құлқын өзгерту сияқты әртүрлі аспектілерді де қамтиды. Қазақстандағы медиа нарықта да осындай үрдістерді түсіну арқылы әлемдік ақпараттық тенденцияларды болжауға және аудиторияның талабына, сұранысына сәйкес стратегиялар дайындауға болады.

ХХ-ғасырдың 70-80 жылдары компьютердің пайда болуымен медианың адамзат тарихын қаншалықты өзгертетінін үлкен дәлдікпен болжаған канадалық әлеуметтанушы, философ Маршалл Маклюэн «Гутенберг галактикасы», «Ғаламдық ауылдағы соғыс пен бейбітшілік», «Медианы ұғыну» атты еңбектерінде implosion ұғымын қолданады. Implosion физиканың тілімен айтқанда бағытталған жарылысты білдіреді. Екі сала ішке бағытталған жарылыстың салдарынан бір-бірімен диффузияға түсіп, шекаралары жойылады. М.Маклюэн компьютерлік технологияларды осы жарылыс жасаған құбылыс деп бағалаған. Бұрын бірімен-бірі байланысқа түспеген салалар implosion берген импульстан бірігу, бір-біріне сіңісу, араласу сияқты процестерге түсіп отыр. Ғалам бір-біріне тәуелді мега-жүйеге айналуда, ғаламдану процестері үдемелі түрде жүріп жатыр. Жаппай интеграцияның әсерімен бұрындары бөлектеніп тұратын дербес және қоғамдық сананың бүтінделіп, тұтасқан моделі байқалуда. М.Маклюэннің ойынша, «адамдар ғаламдық ауылда өмір сүруде. Бұндай ауылдың бір орталығы жоқ, барлық жерде орталықтар бар. Шекаралар жойылған, бір әлемнен бір әлемге еркін көшіп-қонатын электрондық номадтардың өмір сүруіне ыңғайлы орта жасалған». М.Маклюэн қоғамдық қатынастардың трансформациясында басымдықты технологияларға береді [10].

Жойқын жылдамдық алған қазіргі технологиялық ағыспен жүзіп келетін адамзат өркениеті өзі де технологиялық формаға бейімделіп келетінін түсініп, оның салдарын болжай алар ма екен?! Бұл ғалымдардың назар аударуы тиіс адам мен технологияның қарым-қатынасынан туындайтын философиялық-этикалық проблема. Жасанды интеллект

пен басқа да технологияларды адам басқарып, өзінің қажетіне жарата ала ма, әлде адамдар компьютердің құлына айналып, технологиялар адамзат тарихын мүлдем басқа қауіпті арнаға бұрып жібере ма? Бұл да күрделі де, ызғарлы сұрақ.

Қалай болғанда да адамзат баласы бұрын болмаған медиа-конвергенция әлеміне қадам басты. Бұл әлемде технологиялық инфрақұрылым біздің ойымызды қалыптастыруға, жинаған біліміміз бен тәжірибемізді қолдануға, қоршаған ортаға деген көзқарасымызды өзгертуге қабілетті. Мануэль Кастэльс те технологиялық дауылдан кейінгі қоғамдық кеңістіктің өзгергенін айтып, интернет пен телекоммуникациялық жүйелердің революциялық кескініне, олардың технологиялық және әлеуметтік өлшемдеріне көңіл бөледі. М.Кастельс интернеттің тарихи маңызын мойындай келе, «интернеттің инфрақұрылымын телекоммуникация мен компьютерлік технологиялар құраса да, оның болашағын әртүрлі коммуникативтік формалар арқылы жүзеге асырылатын әлеуметтік іс-әрекеттер қамтамасыз ететін болады» деген қорытынды жасайды [11].

Дәл осындай әлеуметтік және технологиялық құрылымдардың интеграциясы тұжырымдары ақпараттық-коммуникациялық парадигмасы мен постиндустриалды қоғам теориясын зерттеуде негізге алынуда. Ақпарат өз бетінше технологияға ықпал ете алмайды, ал, технологиялар ақпаратты тарату формасына да, мазмұнына да әсер етуге қабілетті. Цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектуалды жүйелер, машиналық оқыту (мысалы, GoogleTranslate және робот София, Siri мен Cortana виртуалды көмекшілер) күрделі қарым-қатынастар жасауға үйретілген, болжанбаған шешімдер қабылдай алады. Цифрлық әлемдегі ақпараттық-технологиялық парадигманың тағы бір ерекшелігі технологиялық құралдардың түрленуге, өзгерістерге икемділігі. Технологиялардың конфигурациялары жылдам жетілдіріліп, бірнеше нұсқада қолданыла береді. Компьютерлік бағдарламаларды да еш қиындықсыз өзгертіп, қызмет бағытын ауыстырып, қолданыс аясын да кеңейте аламыз.

Қазақстанның электрондық Үкімет платформасында технологияның осындай қасиеттері кеңінен қолданылып жүр. Жаппай компьютерлендіру бағдарламасы өзгертіліп, халыққа қызмет көрсету орталықтары ашылды. Азаматтар өміріне қажетті барлық құжаттар бір орталықтан электрондық нұсқада берілуде. Ұтымды жақтары көп: жылдам, тиімді, арзан және ыңғайлы.

2022 жылдың мәліметтері бойынша тек әлеуметтік салада 43 қызмет түрі электрондық форматта көрсетіледі. Оның 25-і проактивті, яғни, азаматтың өтінішін күтпей автоматты түрде орындалады. Жалпы республика бойынша, мемлекеттік қызметтердің 93%-ы автоматтандырылған, онлайн форматта 54 млн. қызмет көрсетілген.

Енді бірнеше жылда мемлекетте құжат айналымы тек электрондық формада жүргізілетініне ешкім таңданбайды. Электрондық коммерция мен құжат айналымы электрондық нұсқада жүргізілген сайын халықтың ақпараттық сауаттылығы, ақпараттық теңсіздік мәселесі де өзекті мәселелер қатарына шығарылуда. Кибер-кеңістікте азаматтардың құқықтарын, жеке мәліметтерін қорғауда мемлекет заңдар да қабылдап, бағдарламалық құжаттарды да бекіткен.

Азаматтардың кибер-кеңістіктегі қауіпсіздігін қорғауда конвергенция үрдістері де шешуші рөл атқаруда. Бұл мәселенің азаматтар үшін оңтайлы болуына алғаш америкалық ғалым Тимм О'Райли Web 2.0 деп атау берген коммуникациялық форматының ұтымды жақтары көп. Әлеуметтік қатынастарда билік пен қоғам арасындағы өнімді ақпарат алмасу, кері байланыс жүйелерін жасауда конвергенциялық тәсілдер тиімді қолданылуда [12].

Америкалық профессор Генри Дженкинс медиа-конвергенцияны көп сатылы, бірнеше деңгейде кешенді қызмет жасайтын феномен түрінде қарастырған. Ғылыми қауымдастықтың анықтамалық ізденістерін жүйелеп, бір ізге салуда профессордың еңбегі зор. Г.Дженкинс медиа-конвергенция процестерін 5 мағынада қарастыруды ұсынады: бұқаралық медиа құралдардың цифрлық форматқа көшірілуі; экономикалық конвергенция, ойын-сауық индустриясының қосылуы (телевизия, радио мен кино,

компьютерлік ойындар, кітаптар және басқа контент тасымалдаушы); органикалық конвергенция, ақпарат тұтынушы «көп істің стратегиясын» жүргізеді (бір мезгілде компьютерде жұмыс істеп отырып, жаңалықтар қарайды, телеарнаны көреді, электрондық поштамен жұмыс істейді); жаңа шығармашылық серпілістен туындаған мәдени конвергенция, медиа + басқа салалар + тұтынушының қиылысу нүктесінде пайда болады; ғаламдық конвергенция – мәдени гибридтенуден пайда болады, медиа контенттің халықаралық аудиториядағы айналымының нәтижесі [13].

Г.Дженкинстің ойын дамытар болсақ, медиа-конвергенция процесін технологиялық, өндірушілік, әлеуметтік және трансмедиялық платформаларда біріктіре қарау қажет деп ойлаймыз. Біздің байқағанымыздай, медиа-конвергенцияны шетелдік ғалымдар технологиялық өлшеммен ғана қарауды қолдамайды. Олардың тұжырымдары кешенді, бірнеше әлеуметтік логиканың қосындысы түрінде бекітілген. Мысалы, жаңа медиа қызметіне арналған көптеген еңбектер жазған голландиялық профессор Йоханна ван Дейк ханымның «Байланыс мәдениеті: әлеуметтік медианың сыни тарихы» және «Мәдени өндірісті платформалау» атты еңбектерінде әлеуметтік медиа платформалардың мәдени өндіріске әсері, соның ішінде қолданушылар жасайтын контенттің өсуі мен дәстүрлі медиа компаниялардың рөлінің өзгеруі талданған. Ван Дейк Утрехт университетінің медиа және білімді қоғам саласы бойынша құрметті профессоры, Амстердам университетінің медиа кафедрасының меңгерушісі және гуманитарлық факультетінің деканы болып қызмет атқарған әлемге белгілі ғалым.

Профессор технологиялық платформаларды бағалау өлшемдері контенттің мазмұнына да әсер ететінін жазады. Өйткені көптеген жаңалықтар жасайтын ұйымдар өздерінің мазмұн стратегияларын дәстүрлі сапа көрсеткіштерінен гөрі платформада талап етілген маркерлермен сәйкестендіруге мүдделі екенін атап айтады. Өз еңбектерінде ғалым мәдени өндірісті және желілік қоғамды өзгерте алатын технологиялық, экономикалық қатынастар жиынтығына назар аударады [14].

Кәсіпкерлер цифрлық платформалардың көмегімен аудитория мен жарнама берушілерді ойын, музыка мен видео, сән индустриясының сегменттерін таба алады. Сол себепті олар өндіріс және айналым стратегияларын қайта бағдарлайды. Бұндай процестер мәдени өндірісті, таратуды және маркетингі ұйымдастыруды түбегейлі өзгертеді. Цифрлық жаңалықтарды жариялау формасында қолданушының деректерін жүйелі жинау және алгоритмдік өңдеуден басқа жаңа контент жасау мен тарату режимдері де маңызды рөлге ие болуда.

Шетелдік ғалымдардың еңбектерін талдай отырып, медиа-конвергенция түсінігінің негізін Маршалл Маклюэн енгізген деген қорытынды жасауға болады. Медиа-конвергенция мен implosion болашақта гибридтік коммуникациялық жүйелердің іргетасына айналуы мүмкін деген философтың болжамы шындықтан алыс емес. Оған бүгінгі интернеттегі конвергенциялық үрдістер дәлел. М.Кастельс, Т.О'Райли мен Г.Дженкинс М.Маклюэннің тұжырымдарының дұрыстығымен келісіп, виртуалды кеңістіктегі процестерді түсінуде, әлеуметтік-мәдени өзгерістердің себептерін анықтауда технологиялық аспектілерге басты назар аударған.

Қазақ Елінің ақпараттық кеңістігінде соңғы онжылдықта орын алған реформалық түрленулер журналист қызметі мен оның кәсіби құзыретін, бұқаралық коммуникация ғана емес оған іргелес салалардың да бейнесін, мазмұнын жаңартуға жол ашты. Қазақстанның электрондық Үкіметін дамыту стратегиясында да конвергенциялық тәсілдердің қолданылуы, кибер қауіпсіздікке мән берілгені жайында жоғарыда айтылды. Цифрлық кеңістіктегі қауіпсіздік барлық елдердің қауіпсіздік және қорғаныс доктриналарында маңызды басымдық деп бағалануда. Мемлекеттің ақпараттық қауіпсіздігі елдің, қоғамның технологиялық әлеуеті мен азаматтардың цифрлық құзыреттерінің деңгейіне байланысты қаралуда. Кибер-мәдениетті қалыптастыру қажеттігі туралы да жиі айтылады. Медиа-конвергенция ғасырында кибер-мәдениетті қалыптастыру көптеген факторларға байланысты.

Компьютерлік желілер мен технологиялар адамның күнделікті өміріне, ойын-сауық, коммуникациялар мен бизнес сегменттеріне белсенді енгізіліп жатқандықтан, кибер-мәдениет тұжырымдамасы шынайы және виртуалды екі әлемнің тоғысында дүниеге келді. Кибер-мәдениет – постиндустриалды қоғамдардың дамуының жаңа бағыты. Ол ақпараттық технология жетістіктерінің пайда болуымен, дамуымен және адамзаттың әлеуметтік-мәдени өміріне енуімен тікелей байланысты. Кибер-мәдениет цифрлық технологиялар мен дербес компьютерлердің көмегімен қалыптасуда. Кибер-мәдениеттің ең ауқымды түрін интернет мәдениеті деп атауға болады. Интернет мәдениетке киберспорт, чаттар, тегін бағдарламалық қамтамасыз ету және т.б. кибер-мәдениет түрлері кіреді.

Түрлі медиа форматтар мен платформаларды біріктіретін медиа-конвергенция кибер-мәдениеттің дамуы мен эволюциясына ерекше ықпал етуде. Кибер-мәдениет жаңа дәуірдің құбылысы ретінде АКТ (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) мен дәстүрлі мәдениеттің өзара әрекеттесуінің нәтижесінде пайда болды. Интернет желілерін, цифрлық құрылғыларды және онлайн платформаларды пайдалану әлеуметтік өзара әрекеттесудің, өзін-өзі жетілдірудің және мәдени көріністің жаңа формаларын өмірге әкелді. Мәдениеттің осы жаңа формаларының қалыптасуы мен дамуында медиа-конвергенция үрдістері айқындаушы рөл атқарады.

Медиа-конвергенция ортақ мүдделері мен құндылықтары бар адамдардың топтарына өзара әрекеттесіп, өздерінің мәдени болмысын қалыптастыратын цифрлық қауымдастықтардың пайда болуына әкелуде. Кибер-мәдениет блогтар мен подкастар, интернет мемдерден бастап, виртуалды әлем және компьютерлік ойындар сияқты онлайн шығармашылықтың әртүрлі нысандарын қамтиды. Конвергенция процесі осы алуан түрлі формаларды бір платформада немесе құрылғыда біріктіруге мүмкіндік беріп, кибер-мәдениеттің өрісінің кеңеюіне ықпал етеді. Яғни, кибер-мәдениеттегі мәдени көрініс формалары мәтіннің, суреттердің, дыбыс пен бейненің үйлесімі цифрлық өнердің және визуалды коммуникацияның жаңа түрлерін туғызуда. Осылайша, медиа-конвергенция өзара әрекеттесуді, шығармашылық құралдар мен платформаларды жетілдіру арқылы кибер-мәдениетті қалыптастыруда анықтаушы рөл атқарады [15].

Медиа технологиялар адамдар мен олардың әлеуметтік ортасының бұрынға дәстүрлерін бұзуда. Адам мен адамның қолымен жасалған технологияның арасындағы қайшылықтар жиі көрініс беруде. Нақты, шынайы өмірден жастардың виртуалды өмірді таңдауы, әлеуметтік желілерді қылымыстық пиғылмен, адам өміріне қауіпті істерде қолдану – кибер-қауіпсіздіктің маңызын анықтайтын фактілер. Кибер-қауіпсіздік, медиа-конвергенция мен медиа-мәдениеттің бір-біріне ықпалын, байланысын зерттеуде тек технологиялық аспектілермен шектелуге болмайды. Кез-келген кибер қауіптің виртуалды емес нақты өмірдегі адамға көзделгенін ұмытпауымыз керек. Сондықтан да, медиа-конвергенция мен цифрлық құралдардың өмірімізге мықтап ену проблемасын оларды қауіпсіз қолдану қағидаларымен қосып қарастыру қажет. Бұл – медиа-мәдениетке жүктелетін мәселе. Осы тұста адамдардың, әсіресе, жастар мен балалардың технологиялық құралдарға деген қажеттіліктері мен тілектерінің арасалмағын дұрыс бағамдап алу керек.

Цифрлық ұрпақ немесе цифрлық номадтар деп аталып жүрген буынның басым бөлігін 25 жасқа дейінгі жастар құрайды. Олардың өмір сүру ортасына байланысты ойлау жүйесі, сыни-шешім қабылдау тәжірибесі ата-аналарымен, аға буын өкілдерімен салыстырғанда мүлдем басқа. Маклюен жасаған тұжырымдар жапондық мәдени антрополог Мизуко Ито ханымның зерттеулерінде анық дәлелденеді. «Демалыс, серуендеу және компьютерлік ойындар ойнау: балалар жаңа медиамен өмір сүріп, үйренеді» атты Мизуко Ито мен біріккен авторлардың ғылыми жұмысында жастардың жаңа медиа технологиялармен және платформалармен әрекеттесу формалары сарапталған. Цифрлық медианың оқуға, әлеуметтік әрекеттесуге және жастардың мәдени өмірге қатысуына қалай әсер ететіні бұл жұмыстың басты мазмұнын құрайды. Ито және оның әріптестері медиа-конвергенция, жастар мәдениеті мен кітап оқу арасындағы байланыс туралы жүйелі түсініктер береді.

Бұл еңбектің ғылыми құндылығы – цифрлық дәуірдегі жастардың шығармашылық және ұжымдық тәжірибесін зерттей отырып, медианың әлеуметтік коммуникацияны, мәдени өндірісті және білім беру контекстерін қалыптастыратын түсініктерді кеңейтуінде [16].

Адамзат тарихында капиталистік үстемдік пен билік мәңгілікке жалғасатынына көпшілік ғалымдар күмәнмен қарайды. Сондықтан, технологиялық заңдылықтарды дұрыс бағамдап, медиа-білім мен медиа-конвергенцияны қажетінше қолданып, ұлттық педагогика мен ұлттық тәрбиені білім жүйесінің шеңберіне сыйғызуға қайраттану керек. Цифрлық технологиялардан өмірдің мәнін іздеу де шынайы өмірдің кескінін бұрмаланған күйде қабылдауға ұрындырады. Керісінше, Жаратылған әлемде цифрлық технологиялардың миссиясын зерттеп, пайдасы мен зиянын анықтап алу керек.

Басты мәселе – жаңа коммуникациялық формалар мен технологиялық жаңашылдықтар тағы да әлемдік корпорациялардың мүддесіне жұмыс істей ме, әлде нақты тұлғаның мүддесін қорғай ма деген сұрақтың төңірегінде болуы тиіс. Білім мен ғылым корпорациялардың табысын өсіруге емес, корпорациялар – адам мен адамзатқа қызмет етуге бұрылып, өзгерулері қажет. Ал, қазірше біз цифрлық табиғаттан туындаған интернет желісіндегі мәдениеттің төмендігі, бұғатталмаған жауапсыздық, кибер-терроризм мен кибер-қылмыс, адамдардың жеке территориясының тарылу тенденцияларының еріксіз кейіпкерлеріне айналуымыз. Аталған проблемалар қоғамдық қатынастарда маңызды мәселелер қатарына шығарылуда. Қауіптердің алдын алу үшін балабақша, мектептен бастап отбасында, оқу мен жұмыс орындарында, бұқаралық коммуникация құралдарында кибер-сауаттылық пен кибер-қауіпсіздік, кибер-қылмыстың алдын алу шаралары туралы ақпараттық профилактика шаралары жүргізілуі тиіс.

Демек, әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениеттің аспектілеріне әсерін зерттеудің өзектілігі күннен-күнге өсе бермекші. Түрлі платформалар мен құрылғылар арқылы қауіпсіз медиа-контентті құруға және таратуға белсенді қатысатын, өз қызығушылықтарын, қажеттіліктері мен пікірлерін ашық білдіретін медиа-аудиторияның жаңа түрлерінің қалыптасуына ықпал жасау керек.

Ал бүгінгі медиа-конвергенция өрісінде цифрлық ортаның сипаттамаларына бейімделетін, икемді, серпінді және мульти-үлгідегі медиа жанрлар мен форматтар пайда болуда. Өз аудиториясының қажеттіліктері мен сұраныстарын ескеретін, әртүрлі коммуникация құралдары мен арналарын пайдаланатын, медиа үдерісінің басқа қатысушыларымен бірлесіп жұмыс істейтін журналистер мен басқа да бұқаралық коммуникация мамандарының рөлі мен функцияларын өзгертуде конвергенция үрдістерінің ықпалы анық білінеді.

Ақпараттың мол таралуы, әралуандығы мен көптеген платформалардан таралуы, жалған ақпарат пен зиянды контенттен туындайтын тәуекелдер жағдайында адам құқықтары мен қоғамдағы тыныштықты қорғауды қамтамасыз ететін медиа саласындағы этикалық және құқықтық нормалар мен қағидаларды қайта қарастыру қажет деп ойлаймыз.

Қорытынды тұжырымдар. Ғылыми мақала қазіргі қоғамдарда маңызды саналатын – медиа-конвергенцияның әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениетті қалыптастырудағы рөлін зерттеуге арналған. Зерттеу бұқаралық ақпарат құралдарының конвергенциясы адамдар мен медиа арасындағы өзара әрекеттестіктің айқындаушы факторына айналғанын растады. Медиа-конвергенцияның әртүрлі аспектілерін және оның қоғамдық қатынастардағы орнын, дәстүрлі мәдениетпен байланысын талқылау барысында мынандай қорытынды тұжырымдар жасалды:

Біріншіден, медиа-конвергенция адамдардың ақпарат алу және пікір алмасу тәсілін айтарлықтай өзгерте отырып, интернет кеңістігінде цифрлық технологиялар және мобильді құрылғылар арқылы қалыптасқан жаңаша медиа форматтарды біріктіретін көптеген платформалар мен қызметтердің пайда болуына алып келді. Мысалы, «We Are Social» агенттігі мен «Hootsuite» платформасы жүргізген Global Digital Report 2022 зерттеуіне сәйкес, 2021 жылдың соңында 5 миллиардтан астам адам ұялы телефондарды

пайдаланады, ал әлеуметтік желіні белсенді пайдаланушылар саны 4,6 миллиард адамнан асқан (We are Social, 2022).

Бұл мәліметтер медиа құралдардың адамдардың күнделікті өміріне қаншалықты енгенін көрсетіп, оның әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениеттегі маңызды рөлін растайды. Олар қолданушыларға ақпарат алудың және өзара коммуникацияның ең қолайлы жолдарын таңдауға мүмкіндік берді, әлеуметтік қарым-қатынастың ыңғайлы әрі оңтайлы тәсілдерін жасады.

Екіншіден, медиа-конвергенция кибер-мәдениеттің дамуына айрықша ықпал ететіні анықталды. Адамдар өздерінің цифрлық қауымдастықтары мен топтарын құра отырып, әлеуметтік желілер, форумдар, блогтар және басқа да онлайн платформалар арқылы өзара белсенді әрекеттеседі. Виртуалды кеңістікте олар білімдерімен, қызығушылықтары мен жаңа идеялармен бөліседі, осылайша, кибер-мәдениеттің заманауи формаларын жасайды. Сонымен бірге, Netflix және Spotify сияқты танымал стримингтік платформалар әртүрлі контентті (фильмдер, сериалдар, музыка) бір платформада біріктіріп, қолданушыларға мазмұнды таңдау және тұтынуды ыңғайлы етіп ұсынады. Яғни, медиа-конвергенция ақпарат пен ойын-сауықтың қолжетімділігі мен қолайлылығын жақсартатынын дәлелдейді.

Сондықтан, медиа-конвергенция әлеуметтік коммуникация мен кибер-мәдениетті қалыптастыруда маңызды анықтаушы фактор екені расталды. Конвергенция құбылысы адамдардың өзара қарым-қатынасына және жалпы ақпараттық қоғамның даму траекториясына айтарлықтай әсер етуде.

Бұқаралық коммуникация құралдарындағы конвергенттік үрдістердің тетіктерін және олардың даму тенденцияларын түсіну мемлекет пен қоғамның дамуынан бастап бизнес процестерді басқаруда, маркетинг, әлеуметтану және мәдениеттану үшін құнды шешімдер ұсына алады. Осы бағыттағы зерттеулер қазіргі процестерді жақсырақ түсінуге, әлеуметтік коммуникация мен виртуалды мәдениетті қоғамға пайдалы арнаға бұруға арналған стратегияларды әзірлеуге көмектесері анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Fuchs, C. (2014). *Social media: A critical introduction*. SAGE Publications Ltd. – 304 p.
2. Hjarvard, S. (2016). *The Mediatization of Culture and Society* (1st ed.). Philadelphia: Routledge. – 192 p.
3. Couldry, N., & Hepp, A. (Eds.). (2019). *The Mediated Construction of Reality* / Oxford: Polity. – 256 p.
4. Boyd, D., & Crawford, K. (2012). Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, Communication & Society*, 15(5). – P.662-679.
5. Кортникова Н. Интернет как средство производства сетевых коммуникаций в условиях виртуализации общества // Социологические исследования. - 2017. – №2. - С.85-93.
6. Jenkins, H. (2008). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York University Press. – 368 p.
7. Castells, M. (2020). *The rise of the network society*. Wiley-Blackwell; 4nd Edition, with a New Preface. – 656 p.
8. Deuze, M. (2012). *Media life* / Oxford: Polity. – 256 p.
9. Livingstone, S., Lunt, P., (2014). Mediatization: an emerging paradigm for media and communication research? In: Lundby, K. (Ed.), *Mediatization of Communication*. De Gruyter, Berlin. – P.703–724.
10. Маклюэн М. Война и мир в глобальной деревне. - М.: АСТ Астрель, 2012. – 226 с.
11. Кастельс М. Власть коммуникации. Уч. пособие. / Пер. с англ. Н.М.Тылевич. Под науч. ред. А.И.Черных. – М.: Издательский дом ВШЭ, 2016. – 564 с.
12. Tim O'Reilly, (2005). What Is Web 2.0. URL: <https://web.archive.org/web/20080725092148/http://www.oreillynet.com/go/web2> (Accessed: 20.01.2023).
13. Jenkins H., *Convergence Culture*. New York, NY: New York University Press, USA. – 2017. – 308 p.

14. Van Dijck, J. (2019). The culture of connectivity: A critical history of social media. Oxford: Oxford University Press, 16(4). – P.584-598
15. Henry Jenkins, Sam Ford, and Joshua Green. (2018). Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture. New York, NY: New York University Press. – 352 pp.
16. Ito, M., et al. (2019). Hanging out, messing around, and geeking out: Kids living and learning with new media / Massachusetts: MIT Press. – 440 p.
17. We are Social. Global Digital Report. - 2022. URL: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/10/the-global-state-of-digital-in-october-2022/>(Accessed: 20.01.2023).

References

1. Fuchs, C. (2014). Social media: A critical introduction. SAGE Publications Ltd. – 304 p.
2. Hjarvard, S. (2016). The Mediatization of Culture and Society (1st ed.) (Routledge, Philadelphia, 192 p.).
3. Couldry, N., & Hepp, A. (Eds.). (2019). The Mediated Construction of Reality (Polity, Oxford, 256 p.).
4. Boyd, D., & Crawford, K. Critical questions for big data: Provocations for a cultural, technological, and scholarly phenomenon. *Information, Communication & Society*, 15(5), 662-679 (2012).
5. Kortnikova N. Internet kak sredstvo proizvodstva setevykh kommunikacij v usloviyah virtualizacii obshchestva [The Internet as a means of production of network communications in the conditions of society virtualization], *Sociologicheskie issledovaniya [Sociological research]*, 2, 85-93 (2017). [in Russian]
6. Jenkins, H. *Convergence culture: Where old and new media collide* (University Press, New York, 2008, 368 p.).
7. Castells, M. *The rise of the network society*. Wiley-Blackwell; 4nd Edition, with a New Preface. 2020. - 656 p.
8. Deuze, M. *Media life* (Polity, Oxford, 2012, 256 p.).
9. Livingstone, S., Lunt, P., Mediatization: an emerging paradigm for media and communication research? In: Lundby, K. (Ed.), *Mediatization of Communication*. De Gruyter, Berlin, 703–724 (2014).
10. Maklyuen M. *Vojna i mir v global'noj derevne [War and Peace in the Global Village]* (ACT Astrel', Moscow, 2012, 226 p.). [in Russian]
11. Kastel's M., *Vlast' kommunikacii [The power of communication]*. Tutorial Translated from the English by N.M. Tylevich (HSE Publishing House, Moscow, 2016, 564 p.). [in Russian]
12. Tim O'Reilly, *What Is Web 2.0*. - 2005. Available at: <https://web.archive.org/web/20080725092148/http://www.oreillynet.com/go/web2> (Accessed: 20.01.2023).
13. Jenkins H., *Convergence Culture* (New York University Press, New York, NY: USA, 2017, 308 p.).
14. Van Dijck J. (2019). The culture of connectivity: A critical history of social media (Oxford University Press, Oxford: 16(4). – P.584-598).
15. Henry Jenkins, Sam Ford, and Joshua Green. (2018). Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture (New York University Press, New York, NY, 352 p.).
16. Ito, M., et al. *Hanging out, messing around, and geeking out: Kids living and learning with new media* (MIT Press, Massachusetts, 440 p., 2019).
17. We are Social. Global Digital Report. - 2022. Available at: <https://wearesocial.com/uk/blog/2022/10/the-global-state-of-digital-in-october-2022/>(Accessed: 20.01.2023).

U.M. Yessenbekova¹, A.A. Mamankul¹, A.A. Syzdykova¹, B. Kutym²

¹L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan

Media convergence in social communication and cyberculture

Abstract. The article is devoted to a theoretical study of the role of media convergence in the formation of social communication and cyber culture. Comprehensive analysis showed that the convergence of mass media has become a defining factor in the interaction between people and the media. During the discussion of various aspects of media convergence and its place in public relations, connections with traditional culture, scientific conclusions were drawn.

The study found how media convergence contributes to the development of cyberculture. People actively interact through social networks, forums, blogs and other online platforms, forming their own digital communities and groups. In the virtual space, they share their knowledge, interests and new ideas, thus creating modern forms of cyberculture. The authors showed that media convergence, driven by such active connections, increases the accessibility and convenience of information and entertainment.

The final results of the article confirm that media convergence is an important determining factor in the formation of social communication and cyber culture. The influence of convergence on the relationship between people and the trajectory of the development of the information society as a whole is assessed.

The findings of the study show that the study of convergent trends in the mass media helps to predict the development of the state and society, to develop strategies that direct social communication and virtual culture in a direction that is useful for society.

Keywords: media, traditional media, convergence, social communication, cyber culture, media content.

У.М. Есенбекова¹, А.А. Маманқұл¹, А.А. Сыздықова¹, Б. Құтым²

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева,
Казахстан, Астана

²Назарбаев Университет, Казахстан, Астана

Медиақонвергенция в социальной коммуникации и киберкультуре

Аннотация. Статья посвящена теоретическому исследованию роли медиа-конвергенции в формировании социальной коммуникации и киберкультуры. Всесторонний анализ показал, что конвергенция средств массовой коммуникации стала определяющим фактором взаимодействия между людьми и медиа. В ходе обсуждения различных аспектов медиа-конвергенции и ее места в общественных отношениях, связи с традиционной культурой были сделаны научные выводы.

В ходе исследования было установлено, насколько медиа-конвергенция способствует развитию киберкультуры. Люди активно взаимодействуют через социальные сети, форумы, блоги и другие онлайн-площадки, формируя собственные цифровые сообщества и группы. В виртуальном пространстве они делятся своими знаниями, интересами и новыми идеями, создавая тем самым современные формы киберкультуры. Авторы показали, что конвергенция медиа, движимая такими активными связями, повышает доступность и удобство информации и развлечений.

Итоговые результаты статьи подтверждают, что медиа-конвергенция является важным определяющим фактором в формировании социальной коммуникации и кибер-культуры. Оценено влияние конвергенции на взаимоотношения людей и траекторию развития информационного общества в целом.

Выводы исследования показывают, что изучение конвергентных тенденций в средствах массовой коммуникации помогает прогнозировать процессы развития государства и общества, разрабатывать стратегии, направляющие социальную коммуникацию и виртуальную культуру в полезное для общества направление.

Ключевые слова: медиа, традиционные медиа, конвергенция, социальная коммуникация, кибер-культура, медиа-контент.

Авторлар туралы мәліметтер:

Есенбекова Ұ.М. – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Маманқұл А.Ә. – Журналистика және саясаттану факультетінің докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Сыздықова А.А. – Журналистика және саясаттану факультетінің докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Құтым Б. – Жоғары мемлекеттік саясат мектебінің магистранты, Назарбаев университеті, Астана, Қазақстан.

Yessenbekova U.M. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Mamankul A.A. – PhD student, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Syzdykova A.A. – PhD student, Faculty of Journalism and Political Science, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Kutym B. – Master student, Graduate School of Public Policy, Nazarbayev University, Astana, Kazakhstan.